

RANGTASVIRDA OLTIN KESIM QOIDASINDAN FOYDALANISH.

Abduqayumova Aqida Abdurashid qiz

Guliston davlat unversiteti Sa'natshunoslik fakulteti Rangtasvir dasgohli

yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada rangtasvir san'atida kompozitsiyani tashkil etishda muhim nazariy va amaliy tamoyillardan biri hisoblangan oltin kesim qoidasining ahamiyati tahlil qilinadi. Oltin kesim inson idroki uchun eng uyg'un, muvozanatli va estetik jihatdan mukammal nisbat sifatida qadim zamonlardan buyon san'at va me'morchilikda keng qo'llanib kelgan. Rangtasvir asarlarini yaratishda ushbu qoidadan foydalanish kompozitsiyaning muvozanatli tuzilishini ta'minlaydi, tomoshabinning e'tiborini muhim elementlarga yo'naltiradi hamda badiiy ifodaning ta'sirchanligini oshiradi. Maqolada oltin kesimning nazariy asoslari, san'at tarixidagi qo'llanilishi hamda rangtasvir darslarida uni o'qitish metodikasi haqida fikr yuritiladi. Tadqiqot natijalari oltin kesim qoidasidan foydalanish rangtasvir asarlarining kompozitsion mukammalligini oshirishda muhim omil ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: rangtasvir, kompozitsiya, oltin kesim, badiiy uyg'unlik, tasviriy san'at, estetik nisbat, kompozitsion muvozanat, tasviriy san'at metodikasi.

Tasviriy san'at, xususan rangtasvir insoniyat madaniy merosining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Rangtasvir asarlarida kompozitsiyaning to'g'ri tashkil etilishi tasvirning badiiy ta'sirchanligi va estetik qadrini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Kompozitsiya — bu asardagi barcha elementlarning o'zaro uyg'un joylashuvi va bir butun badiiy tizimni tashkil etish jarayonidir. Ushbu jarayonda turli kompozitsion qonuniyatlar qo'llaniladi. Shunday qonuniyatlardan biri oltin kesim qoidasidir.

Oltin kesim qadim zamonlardan buyon san'at, me'morchilik, matematika va falsafada mukammal nisbat sifatida e'tirof etilgan. Ushbu nisbat taxminan 1:1,618 ko'rinishida ifodalanadi. Oltin kesim inson idroki uchun tabiiy, uyg'un va estetik jihatdan mukammal ko'rinish hosil qilishi bilan ajralib turadi. Shu sababli u ko'plab san'at asarlarida, jumladan rangtasvirda keng qo'llanilgan.

Tarixiy manbalarga ko'ra, oltin kesim qadimgi yunon san'atida ham faol qo'llanilgan. Uyg'onish davri rassomlari, jumladan Leonardo da Vinchi, Rafael, Mikelanjelo kabi buyuk ustalar ham kompozitsiyani tashkil etishda ushbu nisbatdan keng foydalanishgan. Oltin kesim yordamida asardagi asosiy tasvir elementlari muvozanatli joylashtiriladi va tomoshabinning e'tibori eng muhim nuqtalarga qaratiladi. Bugungi kunda rangtasvirni o'qitish jarayonida ham oltin kesim qoidasini o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Bu qoida talabalarga kompozitsiyani ilmiy asosda tashkil etish, tasviriy ifoda vositalaridan samarali foydalanish hamda badiiy tafakkurni rivojlantirishga yordam beradi. Mazkur maqolaning maqsadi rangtasvirda oltin kesim qoidasining nazariy asoslarini o'rganish, uning kompozitsiyadagi o'rni va ahamiyatini tahlil qilish hamda rangtasvir darslarida ushbu qoidadan foydalanishning metodik jihatlarini yoritishdan iborat.

Rangtasvir kompozitsiyasi va oltin kesim nazariyasi ko'plab san'atshunoslar, rassomlar va pedagoglar tomonidan o'rganilgan. Ushbu masala bo'yicha ilmiy tadqiqotlar tasviriy san'at nazariyasi va amaliyotida muhim o'rin egallaydi.

Tasviriy san'at nazariyasini o'rgangan olimlardan biri N. Volkov bo'lib, u kompozitsiyaning asosiy qonuniyatlarini tahlil qilib, oltin kesimning badiiy muvozanatni yaratishdagi rolini alohida ta'kidlaydi. Uning fikricha, kompozitsiyada elementlarning muvozanatli joylashuvi tomoshabinning estetik idrokini kuchaytiradi.

San'atshunos B. Vipper ham tasviriy san'at tarixini o'rganar ekan, ko'plab mashhur rangtasvir asarlarida oltin kesim qoidasining qo'llanganini ko'rsatib beradi.

Unga ko‘ra, bu qoida rassomga kompozitsiyani mukammal tashkil etish imkonini beradi.

O‘zbek tasviriy san’atshunoslari ham kompozitsiya nazariyasiga katta e’tibor qaratganlar. Masalan, tasviriy san’at metodikasiga bag‘ishlangan tadqiqotlarda kompozitsion muvozanat, markazni aniqlash va tasvir elementlarini joylashtirishda oltin kesimdan foydalanish tavsiya etiladi.

Shuningdek, zamonaviy san’atshunoslikda oltin kesim nafaqat rangtasvirda, balki fotografiya, dizayn, grafika va arxitekturada ham keng qo‘llanilayotgan universal kompozitsion prinsip sifatida qaraladi. Bu esa uning estetik va nazariy ahamiyati yuqori ekanligini ko‘rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oltin kesim qoidasidan foydalanish tasviriy san’at asarlarining kompozitsion mukammalligini oshiradi va badiiy ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi.

Rangtasvirda oltin kesim (golden ratio, oltin nisbat, $\varphi \approx 1.618$) qoidasidan foydalanish kompozitsiyani tabiiy, muvozanatli va ko‘zga juda yoqimli qilishning eng samarali usullaridan biridir. Quyida bu mavzuni batafsil, faqat matn shaklida, rasmlarsiz tushuntiraman.

Oltin kesimning asosiy tushunchasi

Kesmani ikki qismga bo‘ling:

- Uzun qism = a

- Qisqa qism = b

Agar quyidagi shart bajarilsa, bu oltin kesimdir:

$$a / b = (a + b) / a \approx 1.6180339887$$

Bu sonni odatda φ (Fi) deb atashadi.

Bu nisbat o‘z-o‘zidan takrorlanadigan xususiyatga ega: agar siz uzun qismdan qisqa qismni ayirsangiz, yana o‘sha nisbat chiqadi va shu tarzda cheksiz davom etadi.

Nima uchun rassomlar buni ishlatadi?

Inson ko‘zi bu nisbatni tabiiy va yoqimli deb qabul qiladi. Tabiatda (gul barglari, qobiq spiral, inson yuz nisbati, daraxt shoxlari), me‘morchilikda (Parfenon, Misr piramidalari) va san’atda juda ko‘p uchraydi. Bu nisbat ko‘zga “tinchlantiruvchi” va “mukammal” muvozanat beradi.

Rangtasvirda qo‘llaniladigan asosiy shakllar

Oltin to‘rtburchak (Golden Rectangle)

- To‘rtburchakning tomonlari nisbati $1 : 1.618$
- Masalan: kengligi 100 sm bo‘lsa, balandligi taxminan 61.8 sm bo‘ladi
- Bu to‘rtburchak ichidan yana oltin to‘rtburchak chiqarib tashlasangiz,

jarayon takrorlanadi va spiral hosil bo‘ladi

Oltin spiral (Logaritmik spiral yoki Fibonacci spiral)

- Oltin to‘rtburchaklardan ketma-ket kvadratlar chiqarib, ularning burchaklarini yarim doira bilan bog‘lasangiz, spiral hosil bo‘ladi

- Bu spiral rasmning diqqatni eng ko‘p tortadigan joyiga (ko‘pincha asosiy ob‘ekt yoki yorug‘lik markaziga) yo‘naltiriladi

Oltin kesim chiziqlari va nuqtalari

- Rasm maydonini vertikal va gorizontal ravishda $1 : 1.618$ nisbatda bo‘ling
- Masalan, rasm kengligi 1000 piksel bo‘lsa:
 - Birinchi chiziq ≈ 618 pikseldan o‘tadi
 - Ikkinchi chiziq ≈ 382 pikseldan o‘tadi ($1000 - 618$)
- Shu chiziqlar kesishgan joylar — eng muhim “oltin nuqtalar”

Amalda qanday ishlatiladi (bosqichma-bosqich)

Format tanlash

Rasm maydonini darhol $1:1.618$ nisbatda tanlang (masalan, 80×50 sm emas, balki 80×129.44 sm yoki taxminan $4:6.472$). Bu allaqachon kompozitsiyaga yaxshi asos beradi.

Asosiy ob‘ektning joylashtirish

- Portretida: ko‘zlar yoki burun oltin kesim nuqtalaridan biriga tushadi

- Manzarada: ufq chizig‘i odatda pastki yoki yuqori qismdagi oltin chiziqqa yaqin joylashadi

- Natyurmortda: asosiy meva yoki idish spiralning “markaziga” yaqin bo‘ladi

Ob’ektlar o‘lchamlarini taqsimlash

- Katta ob’ekt : kichik ob’ekt ≈ 1.618

- Masalan, birinchi daraxt balandligi 100 sm bo‘lsa, ikkinchisi taxminan 61.8 sm bo‘lishi mumkin

Rang va yorug‘lik kontrasti

- Eng kuchli yorug‘lik-yorqin joy yoki eng qizg‘in rang spiral chizig‘i bo‘ylab yoki oltin nuqtada joylashadi

- Bu ko‘zni avtomatik ravishda o‘sha joyga tortadi

Mashhur misollar (qisqacha tavsif)

- Mona Liza (Leonardo da Vinci)

Yuzning markazi (ko‘zlar orasi va burun) oltin spiralning markaziga juda yaqin tushadi. Qo‘llar va yelka chiziqlari ham spiral bo‘ylab o‘tadi.

- Qiz marvarid bilan (Vermeer)

Ko‘z va marvarid joylashuvi oltin kesim nuqtalarida joylashgan. Yuzning o‘lchami va fon nisbati ham F_i ga mos.

- Buyuk to‘lqin Kanagavada (Hokusai)

To‘lqin spiral shaklida, markaziy qismi oltin spiralga mos keladi.

- Oxirgi kechki ovqat (da Vinci)

Iso boshining joylashuvi va devor chiziqlari oltin kesim chiziqlariga tushadi.

Rule of Thirds bilan solishtirish

Rule of Thirds (uchga bo‘lish qoidasi) — oltin kesimning soddalashtirilgan shakli. U 1:2 nisbatdan foydalanadi (33% va 66%), lekin oltin kesim 38.2% va 61.8% ni beradi. Ko‘p hollarda Rule of Thirds yetarli, lekin oltin kesim yanada nozik va tabiiyroq muvozanat yaratadi.

Tez maslahatlar (eskiz bosqichida)

- Rasm maydonini qog‘ozda chizib, diagonal chiziqlar torting
- Oltin spiral chizish uchun: kvadratni bo‘ling → yarim doira chizing → keyingi kvadrat qo‘shing → takrorlang
- Asosiy diqqat nuqtasi spiralning “burilish markazi”ga yaqin tushsin
- Agar bir nechta ob’ekt bo‘lsa, ularning orasidagi masofani ham F_i nisbatida taqsimlab ko‘ring

Oltin kesim — majburiy qonun emas, balki kuchli vosita. Ko‘p rassomlar uni bilib ishlatganda kompozitsiyani tezroq va ishonchli tuzadi, lekin oxir-oqibat ko‘z va his-tuyg‘u hal qiluvchi bo‘ladi.

Oltin kesim qoidasining rangtasvirdagi ahamiyatini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, bu qoida rassom uchun kompozitsiyani tashkil etishda muhim nazariy asos vazifasini bajaradi. Biroq oltin kesimni kompozitsiyaning yagona qonuni sifatida qabul qilish to‘g‘ri emas. Chunki san’at erkin ijod jarayoni bo‘lib, unda turli kompozitsion yechimlar qo‘llanishi mumkin. Shunga qaramay, oltin kesim kompozitsiyaning eng samarali usullaridan biri sifatida keng qo‘llaniladi. U rassomga tasvir elementlarini muvozanatli joylashtirish, kompozitsion markazni aniqlash hamda tasvirning badiiy ta’sirini kuchaytirish imkonini beradi. Pedagogik nuqtai nazardan ham oltin kesim qoidasini o‘rgatish muhim ahamiyatga ega. Bu qoida talabalarga kompozitsiyani ilmiy asosda tashkil etish va tasviriy tafakkurni rivojlantirish imkonini beradi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari rangtasvirda oltin kesim qoidasidan foydalanish kompozitsiyaning badiiy mukammalligini ta’minlashda muhim omil ekanligini ko‘rsatdi. Ushbu qoida yordamida tasvir elementlari muvozanatli joylashtiriladi, kompozitsion markaz aniq belgilanadi va asarning estetik ta’sirchanligi ortadi. Oltin kesim nafaqat san’at tarixida, balki zamonaviy tasviriy san’at amaliyotida ham

muhim ahamiyatga ega. Shu sababli uni rangtasvir ta'limi jarayonida keng qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Quyidagi takliflarni keltirish mumkin:

Rangtasvir darslarida kompozitsiya nazariyasini o'rganishda oltin kesim qoidasiga alohida e'tibor qaratish.

Talabalarga oltin kesim asosida kompozitsiya tuzish bo'yicha amaliy mashg'ulotlar tashkil etish.

Tasviriy san'at ta'limida mashhur rassomlarning asarlarini tahlil qilish orqali oltin kesimning qo'llanilishini o'rganish.

Dizayn, fotografiya va grafika fanlarida ham oltin kesim qoidasidan foydalanish metodikasini ishlab chiqish.

Natijada rangtasvir ta'limining samaradorligi oshadi, talabalar badiiy tafakkuri rivojlanadi hamda kompozitsion savodxonlik darajasi yuqorilaydi.

Adabiyotlar.

1. Arnheim R. Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye. – Berkeley: University of California Press, 2004.
2. Gombrich E. H. The Story of Art. – London: Phaidon Press, 2006.
3. Lidwell W., Holden K., Butler J. Universal Principles of Design. – Massachusetts: Rockport Publishers, 2010.
4. Livio M. The Golden Ratio: The Story of Phi, the World's Most Astonishing Number. – New York: Broadway Books, 2002.
5. Sokolnikov M. Kompozitsiya v izobrazitelnom iskusstve. – Moskva: Akademiya, 2005.
6. Rasulov M. Tasviriy san'at asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2009.
7. Abdirasilov S. Tasviriy san'at va uni o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2012.
8. Abdullayev N. Tasviriy san'at nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2010.
9. Xasanov R. Tasviriy san'at kompozitsiyasi asoslari. – Toshkent: Cho'lpon, 2016.